

УДК 371.132

Заредінова Ельвіра Рифатівна

науковий кореспондент

Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України

м.Київ, Україна

zaredinova.elvira@gmail.com

АНАЛІЗ ПРОВІДНИХ НАПРЯМІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ АКсіОГЕНЕЗУ

Анотація. Обґрунтовано актуальність проблеми формування аксіосфери особистості як соціального регулятора й мотиватора її поведінки. Доведено необхідність розгляду феномену аксіогенезу, пов'язаного з поступовою динамікою ціннісної сфери особистості. Мета статті: здійснення аналізу ґрунтовних наукових напрямів у дослідженні феномену аксіогенезу. Методи дослідження: аналіз (дефініційний аналіз, порівняльно-зіставний аналіз), синтез, узагальнення. Проаналізовано аксіогенез як ціннісно-цільовий стрижень аксіопсихології, що базується на принципі інтегральної суб'єктності, згідно з яким здатність людини до саморегуляції проявляється у висхідній теологічній перспективі в континуумі: 1) відносного суб'єкта; 2) монособ'єкта; 3) полісуб'єкта; 4) метасуб'єкта; 5) абсолютного суб'єкта (за З. Карпенко). Розкрито сутність аксіогенезу у форматі культурно-феноменологічного підходу (Г. Радчук), який узадається на уявленні про конгеніальність трьох форм людини як суб'єкта культури: реальної, ідеальної та медіаторної (опосередкувальної). Репрезентовано науковий напрям у форматі якого висвітлюються педагогічні аспекти аксіогенезу. Представлено систему критеріїв професійного аксіогенезу студента – майбутнього педагога (за М. Чайнською). Проаналізовано динамічні аспекти аксіогенезу (за В. Мицько), а саме: основні види спричинення цього процесу, динамічні тенденції професійного аксіогенезу.

Ключові слова: аксіосфера особистості, аксіогенез, культурно-феноменологічний підхід, принцип інтегральної суб'єктності, динамічні тенденції аксіогенезу.

Вступ. У контексті сучасних глобалізаційних та євроінтеграційних процесів у суспільстві, а також модернізації вищої освіти в Україні, пов'язаної з її періорієнтацією на формування компетентної та конкурентноспроможної особистості з розвинутими навичками ХХІ століття, певною громадянською позицією, особливої ваги набуває аксіосфера особистості як соціальний регулятор й мотиватор її поведінки. До того ж цінності визначають самобутність певної культури, а також притаманну даній культурі ментальність, унікальність її культурно-історичного досвіду, тобто інтегрують суспільне, культурне й особистісне. Ураховуючи складність та багатоаспектність феномену цінностей та, беручи до уваги кризові явища у соціально-економічній сфері, які, на жаль, стали суттєвою рисою сучасного суспільства й негативно впливають на ціннісно-сміслові аспекти свідомості сучасної молоді, а також, базуючись на психологічному принципі розвитку (Л. Виготський, А. Запорожець, І. Зимня, О. Леонтьєв та ін.), який постулює послідовні, прогресивні в загальному вигляді кількісні та якісні зміни певного явища, вважаємо доцільним розглянути сутність динамічного процесу аксіогенезу, з яким пов'язане формування цінностей особистості у період освіти у ЗВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен аксіогенезу почав досліджуватися на межі ХХ – ХХІ століття у форматі аксіопсихологічної концепції особистості (З. Карпенко, Є. Карпенко, В. Мицько, Г. Радчук). Аналіз детермінант аксіогенезу особистості репрезентовано у студіях К. Абульханової-Славської, Г. Балла, І. Беха, М. Боришевського, Б. Братуся, З. Карпенко, С. Максименка, В. Слободчикова, Н. Чепелевої). Розуміння аксіогенезу на основі культурно-феноменологічного підходу представлено у студіях З. Карпенко, Г. Радчук. Лінія методологічного дослідження професійного аксіогенезу у різних контекстах плідно реалізується і розвивається у працях Т. Вілюжаніної, Н. Зотової, М. Мицька, А. Серого, М. Яницького. Особливості професійного аксіогенезу майбутніх педагогів розкрито у студіях М. Чайнської. Психодинамічні особливості аксіогенезу майбутніх психологів представлено у працях В. Мицька. Низка досліджень відомих педагогів і психологів (Б. Ананьєв, І. Бех,

Б. Братусь, Ф. Василюк, М. Грінзбург, Є. Головаха, Г. Залеський, Є. Климов, З. Карпенко, Н. Кузьміна, О. Леонтьєв, В. Мясішев, В. Сержантов, В. Шадріков, І. Чеснокова, М. Яницький та ін.) зосереджують увагу на інтегративних властивостях особистості, що пов'язані з професійним аксіогенезом педагога. Питання персонального аксіогенезу висвітлено у працях О. Бондарчука, Л. Долинської, В. Зливкова, Г. Ложкіна, С. Максименка, О. Саннікової. Проте при такій зацікавленості різними аспектами феномену аксіогенезу, аспект, пов'язаний з цілісним аналізом ґрунтовних наукових підходів до його висвітлення залишається дослідженим у недостатній мірі.

Метою статті є здійснення аналізу ґрунтовних наукових напрямів у дослідженні феномену аксіогенезу. **Завдання дослідження:** виокремити суттєві ознаки аксіогенезу. **Методи дослідження:** аналіз (дефініційний аналіз, порівняльно-зіставний аналіз), синтез, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науці пріоритетним є уявлення про аксіогенез як закономірний полідетермінований процес розвитку ціннісно-сміслової сфери особистості в онтогенезі (К. Абульханова-Славська, О. Асмолов, О. Бондаренко, М. Боришевський, З. Карпенко, Д. Леонтьєв, С. Максименко, М. Савчин, В. Слободчиков, В. Татенко, Т. Титаренко, Ю. Швалб, Т. Яценко та ін.). При цьому феномен аксіогенезу є предметом міждисциплінарного дослідження і висвітлюється у психологічній і педагогічній науці. Отже розглянемо провідні наукові позиції щодо цього.

Феномен аксіогенезу активно досліджується у аксіопсихології, що є новітнім науковим напрямом, який було обґрунтовано й розроблено у студіях З. Карпенко, хоча уперше термін «аксіопсихологія» використав у 1990 році відомий психолог Б. Братусь для визначення певної галузі гуманітарної психології, спрямованої на дослідження суб'єктно-ціннісної сфери особистості. Варто відзначити, що аксіогенез є ціннісно-цільовим стрижнем аксіопсихології.

На думку З. Карпенко аксіогенез «...являє собою розгортання її суб'єктних здатностей у цілісній ситуації буття, що містить індивідний, власне суб'єктний, соціально-особистісний, індивідуальний та універсальний рекурентні ряди з прогресивним

ускладненням ціннісно-духовних устремлінь особистості» (З. Карпенко) [2, с. 11]. При цьому суб'єктом аксіогенезу, суголосно окресленої концепції, є особистість, що розуміється як трансцендентальний духовний суб'єкт, носій ноуменальних визначень людини (структури психічних інтенціональностей: потреби, мотиви, смисли, установки), а також її феноменальних, атрибутивних репрезентацій (прояви інтерсуб'єктних взаємодій: моральні позиції, стилі життя, типи характеру) [Там само].

Дослідниця обґрунтовує позицію, що розвиток ціннісно-смыслової сфери особистості базується на *принципі інтегральної суб'єктності*, згідно з яким здатність людини до саморегуляції проявляється у висхідній теологічній перспективі в континуумі: 1) відносного суб'єкта – людини як об'єкту соціального впливу, індивіда, носія інстинктивної активності, орієнтованого на ключову цінність «віталність»; 2) моносуб'єкта – людини як активного діяча, суб'єкту відносно індивідуальної діяльності згідно з виробленими соціальними нормами і культурними стандартами при домінуванні прагматичних цінностей; 3) полісуб'єкта – особистості як суб'єкта суспільно розподіленої діяльності, тобто суб'єкта групової взаємодії, зі сформованою ціннісною свідомістю і здатністю до морального самовизначення; 4) метасуб'єкта – індивідуальності, яка творчо збагачує панівну соціокультуру; 5) абсолютного суб'єкта – універсальності як суб'єкта духовної практики.

Результатом аксіогенезу особистості у контексті аксіопсихологічної теорії є ціннісна свідомість особистості з певним спектром мотиваційно-диспозиційних утворень, а саме: предиспозицією «передчуваю», що регулює організмичну активність суб'єкта; диспозицією «треба», що передбачає морально-психологічну саморегуляцію за допомогою усвідомленого обов'язку; диспозицією «мушу», спрямованою на цінність добра для інших; диспозицією «буду», націленою на творче оволодіння дійсністю; диспозицією «приймаю», що досягається духовною практикою людини, орієнтованою на загальне благо [2, с. 11–12].

Таким чином, є очевидним, що аксіопсихологічна концепція порушує три важливі аспекти проблеми аксіогенезу, а саме: 1) *культурно-історичний*, що пов'язаний з процесом присвоєння індивідом соціальних цінностей, які продукуються суспільством, як зразків соціально бажаної поведінки; 2) *психодинамічний аспект*, який відбиває зворотній бік аксіогенезу як актуалізації вроджених духовних інтенцій особистості у просторі її соціальних зв'язків; 3) *феноменологічно-рефлексивний аспект*, що заснований на уявленні про інтеграцію об'єктивних і суб'єктивних витоків аксіогенезу особистості та їх представленість у внутрішньому (феноменологічному) світі людини, вищим проявом якого є ціннісно-смыслова свідомість з притаманною їй рефлексивною зумовленістю.

На нашу думку, суттєвою у дослідженні проблеми аксіогенезу, є концепція *професійно-особистісного аксіогенезу* Г. Радчук, суголосно якої *аксіогенез особистості* – це «складний нелінійний творчий процес вільного вибору нею певних ідеалів, сенсожиттєвих настанов, який зумовлює ціннісно-цільовий вектор самореалізації у контексті цілісної життєдіяльності» [4, с. 139].

Варто відзначити, що дослідниця обґрунтовує положення про *культурно-феноменологічний зміст* аксіогенезу особистості у процесі вищої професійної освіти, в основі якої лежить уявлення про конгеніальність трьох форм людини як суб'єкта культури: реальної, ідеальної та медіаторної (опосередкувальної).

При цьому реальна форма представлена особистістю як суб'єктом різного рівня та спектру життєздійснення і рефлексивного самоусвідомлення, котрим виступає студент; ідеальна форма репрезентована соціально втіленими здобутками культури – матеріальними та духовними артефактами сумісної культуротворчої діяльності, котру уособлює викладач як суб'єкт професійного смислопокладання; медіаторна форма постає середовищем взаємозв'язку реальної та ідеальної форм і представлена діалогічною взаємодією носіїв цих форм. Утім, екзистенційно-феноменологічною основою аксіогенезу Г. Радчук вважає *смыслове переживання* в освітньому середовищі ВНЗ.

Уважаємо доцільними позиції дослідниці щодо трактування процесу трансформації загальнолюдських цінностей у особистісні, що зумовлений комплементарними площинами *соціокультурного конструювання та рефлексивно-феноменологічного конституювання*. Авторка доводить, що суспільні цінності можуть бути представлені у свідомості особистості як-от: психічний образ; предметне, функціональне, оцінювальне, вітакультурне значення.

Заслужують на увагу обґрунтовані Г. Радчук принципи гармонізації аксіосфери особистості у процесі аксіогенезу, а саме: цілісності і системності; єдності соціокультурного конструювання й рефлексивно-феноменологічного конституювання; смисленасиченого полімотивованого діалогу; синергійної єдності професійного і особистісного аксіогенезу; гармонізації процесів персоналізації та персоніфікації [4, с. 147]. Г. Радчук доводить, що в процесі аксіогенезу особистості ґрунтовну роль відіграє *самовизначення*, що є феноменом, через який проявляється суб'єктна сутність людини, її активне діяльне начало, готовність добровільно брати на себе відповідальність за здійснюваний вибір. Дослідниця вважає, що самовизначення виступає мотиваційно-вольовим ядром і результатом аксіогенезу [4].

Певний науковий напрям щодо репрезентації проблеми аксіогенезу представлений працями, у яких аксіогенез репрезентується саме у форматі *професійного аксіогенезу*. У дослідженнях М. Чаїнської висвітлюються особливості професійного аксіогенезу майбутнього педагога, який визначається дослідницею як індивідуальний, послідовний, неперервний, закономірний процес розвитку професійних ціннісних орієнтацій особистості, що детермінований спеціфікою професійної діяльності. Суттєвості аксіогенезу, на думку дослідниці, полягає у трансформації ціннісної сфери, коли особистісні цінності майбутнього фахівця, набувають статусу професійно значущих. При цьому провідними умовами, що забезпечують окреслений процес є внутрішня свобода у ситуації вибору і здатність приймати відповідальність за процес та результат своєї діяльності. Суттєвим доробком автора є обґрунтування системи критеріїв професійного аксіогенезу студента – майбутнього педагога, що містить: загальну осмисленість життя; визнання особистості учня як цінності; наявність внутрішньої мотивації; інтернальність; домінування у структурі ціннісних орієнтацій цінностей «самовизначення», «зрілості» та «соціальності» [1].

Ґрунтовним доробком щодо з'ясування *динамічних особливостей аксіогенезу* є праці В. Мицька. На підставі узагальнення результатів психодинамічних показників аксіогенезу студентів-психологів науковець виокремив три основні види спричинення цього процесу, а саме: 1) мотивацію результатом (цільова причина); 2) мотивацію сенсом (формальна причина); 3) мотивацію процесом (рушійна причина). До того ж дослідник установив когортну послідовність

генеральних факторів аксіогенезу майбутніх психологів: I-й курс – доброзичливість / антагонізм; II-й курс – сумлінність / безвідповідальність; III-й курс – емоційна стабільність / невротизм; IV-й курс – екстра (інтро) версія; V-й курс – відкритість / закритість новому досвіду, що виконують роль психологічних механізмів професійно-особистісного становлення.

В. Мицько також ідентифікував певні динамічні тенденції професійного аксіогенезу студентів-психологів, такі, як-от: адаптація до освітнього середовища ВНЗ (I-й курс); самоствердження у професійно-орієнтованому навчанні (II-й курс); криза середини професійної підготовки (III-й курс); професійно-особистісна інтеграція (IV-й курс); формування готовності до самостійної професійної діяльності (V-й курс) [4].

Висновки. Таким чином, аналіз поданого вище доробку дозволив виокремити провідні напрями дослідження аксіогенезу, які пов'язані з розкриттям його у форматі аксіопсихологічної теорії, культурно-феноменологічного підходу; як професійного аксіогенезу; як динамічного процесу, а також з'ясувати суттєві ознаки аксіогенезу, якими є такі: динамічність, що передбачає певну етапність та поступаль-

ний перехід цінностей з нижчих на вищі рівні на вищі; трансформаційний характер, який зумовлює перетворення одних цінностей – в інші; культурно-історична детермінація, що пов'язана з процесом присвоєння індивідом цінностей суспільства, як зразків соціально бажаної поведінки; контекстність, тобто зв'язок з майбутньою професійною діяльністю; особистісна природа, тому, що суб'єктом аксіогенезу виступає особистість; суб'єктність, оскільки він базується на принципі інтегральної суб'єктності; рефлексивність, що зумовлює процес самопізнання й замовизначення, які є засадничими щодо аксіогенезу; полідетермінаційний характер, що полягає у єдності впливів на процес аксіогенезу, як макро факторів соціально-економічного рівня, так і мікрофакторів, що відбивають особливості освітнього середовища вишу, родини, іншого оточення, а також індивідуальних якостей особистості.

Варто відзначити, що у межах поданої статті було розглянуто лише загальнотеоретичні аспекти аксіогенезу, які є ґрунтовними щодо процесу дослідження динаміки соціокультурних цінностей особистості, який буде висвітлено у подальших наукових розвідках.

References

1. Chainska, M.O. (2010) *Psykholohichni chynnyky optymizatsiyi profesijnoho aksiogenezu maybutnikh pedahohiv* [Psychological factors of optimization of professional axiogenesis of future teachers]ю *Extended abstract of candidate's thesis*. Ivano-Frankivsk: Bv. [in Ukrainian].
2. Karpenko, Z.S. (2009) *Aksiologichna psykhohohiya osobystosti* [Axiological Psychology of Personality]. Ivano-Frankivsk: Lileya-NB [in Ukrainian].
3. Mytsko, V.M. (2012) *Psykhodynamichni osoblyvosti aksiogenezu maybutnikh psykhohohiv* [Psychodynamic Features of the Axiogenesis of Future Psychologists]. In *Psykholohiya osobystosti* [Psychology of Personality], 1 (3), 99-108 [in Ukrainian].
4. Radchuk, G.K. (2012) *Psykholohichni zasady profesijnoho aksiogenezu* [Psychological principles of professional axiogenesis]. In *Psykholohiya osobystosti* [Psychology of Personality], 1 (3), 138-150 [in Ukrainian].

Список використаної літератури

1. Чаїнська М. О. Психологічні чинники оптимізації професійного аксіогенезу майбутніх педагогів: автореф. дис ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Марія Олександрівна Чаїнська . – Івано-Франківськ : Б.в., 2010 . – 20 с.
2. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості / З. С. Карпенко. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 512 с.
3. Мицько В.М. Психодинамічні особливості аксіогенезу майбутніх психологів / В.М.Мицько // Психологія особистості. –2012. – №1(3). – С. 99-108.
4. Радчук Г. К. Психологічні засади професійного аксіогенезу / Г. К. Радчук // Психологія особистості. –2012. – № 1 (3). – С. 99 – 108.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2018 р.

Стаття прийнята до друку 25.04.2018 р.

Зарединова Эльвира

научный корреспондент

Институт проблем воспитания

Национальная академия педагогических наук Украины

г.Киев, Украина

АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ИССЛЕДОВАНИЯ ФЕНОМЕНА АКСИОГЕНЕЗА

Аннотация. Обоснована актуальность проблемы формирования аксиосферы личности как социального регулятора и мотиватора ее поведения. Доказана необходимость рассмотрения феномена аксиогенеза, связанного с постепенной динамикой ценностной сферы личности. Цель статьи: осуществление анализа более глубоких научных направлений в исследовании феномена аксиогенеза. Методы исследования: анализ (дефиниционный анализ, сравнительно-сопоставительный анализ), синтез, обобщение. Проанализирован аксиогенез как ценностно-целевой стержень аксиопсихологии, основанный на принципе интегральной субъектности, согласно которому способность человека к саморегуляции проявляется в восходящей теологической перспективе в континууме: 1) относительного субъекта; 2) моносубъекта; 3) полисубъекта; 4) метасубъекта; 5) абсолютного субъекта (по С.Карпенко). Раскрыта сущность аксиогенеза в формате культурно-феноменологического подхода (Г. Радчук), который базируется на представлении о конгенитальности трех форм человека как субъекта культуры: реальной, идеальной и медиаторной (опосредованой). Презентовано научное направление в формате которого освещаются педагогические аспекты аксиогенеза. Представлена система критериев профессионального аксиогенеза студента – будущего педагога (по М. Чаинской). Проанализированы динамические аспекты аксиогенеза (по В. Мицько): основные виды детерминации этого процесса, динамические тенденции профессионального аксиогенеза.

Ключевые слова: аксиосфера личности, аксиогенез, культурно-феноменологический подход, принцип интегральной субъектности, динамические тенденции аксиогенезу.

Zaredinova Elvira
Scientific Correspondent
Institute of Problems on Education
National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

ANALYSIS OF LEADING TENDENCES OF AXIOGENESIS PHYNOMEN STUDY

Annotation. The urgent problems of forming the personality axiosphere as a social regulator and a motivator of its behavior are considered in the article. The necessity of considering the phenomenon of axiogenesis, connected with the gradual dynamics of the value sphere of the person is proved. The purpose of the article is to carry out an analysis of more thorough scientific directions in the study of the phenomenon of axiogenesis. Methods of research used: analysis (definitions analysis, comparative and contrast analysis), synthesis, and generalization. Axiogenesis is analyzed as a value-purposed stem of axiopsychology based on the principle of integral subjectivity, according to which the ability of person to self-regulation manifests itself in the ascending theological perspective in the continuum: 1) relative subject; 2) monosubject; 3) polysubject; 4) metasubject; 5) an absolute subject. The effective aspects of the axiogenesis of the personality, which (according to Z.Karpenko), are related to the value consciousness of the individual with a certain spectrum of motivational and dispositional entities. The analysis of axiogenesis in the format of the cultural-phenomenological approach (G.Radchuk) is represented, which is based on the idea of the congeniality of the three forms of man as a subject of culture: real, ideal and mediatory, and the recognition of the fundamental role of self-determination as a motivational and volitional nucleus and result axiogenesis. The scientific tendency in the format of which axiogenesis is represented as professional axiogenesis, that is, the pedagogical aspects of axiogenesis are associated with the professional axiogenesis of the future teacher, the essence of which is the transformation of the personality values of the future specialist in professionally significant in the conditions of internal freedom in the situation of choice and the ability to take responsibility for process and result of its activity (according to M.Chainska). The dynamic features of axiogenesis (according to V.Mytsko) are analyzed, namely: main types of causing this process: 1) motivation by the result (purpose reason); 2) motivation with meaning (formal reason); 3) motivation by the process (motive reason).

Key words: personality axiosphere, axiogenesis, cultural-phenomenological approach, principle of integral subjectivity, the dynamic features of axiogenesis.